

לב המזערים

עלון חודשי בענייני הלכה ומנהגים, מתוך סדרת הספרים "לב המזערים"

הלכות והליכות בעניין 'יוצא לדרך'

גיליון קנ"ד

הנחת היד על המזוזה

"יש אומרים כשאדם יוצא מן הבית יניח ידו על המזוזה ויאמר 'ה' ישמר צאתך' (רמ"א יור"ד רפה ב בשם מהרי"ל).

וכשיצא מחוץ לעיר יניח ידו על המזוזה ויאמר בשמך ט"ל אטל"ה [והוא לשון הפיטון מוסף יום א' של פסח], ביאור בשמך אסוכך בסכך לשון סכך וצל (דרכי משה וכן הביא הבאר היטב שם בשם המהרי"ל מסכת ע"ז יא מעשה באונקלוס הגר).

הטעם: לשמירה בדרך, כי טל בגימטריא שם כוז"ו הנכתב אחורי המזוזה (כמבואר בטור רפה) שהם אותיות שלאחר שם הוי' (ערוך השולחן יורה דעה סימן רפה).

וכתב החי"אדם (קונטרס המזוזה רפה ב) "וראוי לזהר בזה אף מי שלא נזהר בנכנס ויוצא סתם להניח ידו על המזוזה (בלקט יושר הביא מרבו בעל תרומת הדשן שלא היה נוהג להניח ידו על המזוזה אלא כשהיה יוצא לדרך).

האר"י זצ"ל כתב יניח אצבע הנקרא אמה על "שדי" [שנהגו לכתוב על המזוזה מבחוץ] וינסקה (ברכי יוסף יורה דעה סימן רפה ד).

יציאה לדרך לפני שחרית

יש אומרים: שיש לזהר שלא יצא לדרך לפני שהתפלל (שו"ע פט ג) ואפילו אם במקום שיגיע גם כן יוכל להתפלל עם הציבור (משנ"ב שם ס"ק כ). והטעם: משום שהליכה בדרך נחשב כעוסק בצרכיו לפני התפילה, ויש מקילין לאחר שאמרו מקצת ברכות קודם שאמרו ברוך שאמר (רמ"א שם ג). ויוצא לדבר מצווה מותר (משנ"ב צ"ס"ק נד), לפי שהתירו לצרכי מצווה קודם התפילה (משנ"ב פט ס"ק לו), ומכל מקום יאמר ברכות השחר תחילה (משנ"ב צ"ס"ק נג).

יציאה לדרך בערב שבת

כשיצא לדרך בערב שבת אין ראוי לצאת לדרך אלא אם כן יודע שיוכל להגיע למחוז חפצו בעוד היום גדול והוא על פי דברי השו"ע (שו"ע או"ח רמ"א) שכתב שאין הולכים בערב שבת יותר מג' פרסאות כדי שיגיע לביתו בעוד היום גדול וכתב המג"א (שם א) בשם הב"ח (שם) שאם יושב בעגלה יכול

ללכת יותר מג' פרסאות, מ"מ יזהר שיהיה יכול להגיע בעוד היום גדול, והוסיף ערוך השולחן "ועל פי רוב השטן מקטרג בערב שבת" ולכן יזהר מאוד בזה ושכרו כפול מן השמים ויהיה ממקדשי השבת ולא ממחלליה (עורה"ש שם ב).

לקחת טלית ותפילין

יש אומרים: שהיוצא לדרך צריך לקחת עימו הטלית והתפילין ואפילו אם הוא נוסע למקום קרוב ודעתו לחזור באותו יום, **והטעם:** משום שיש לחשוש שמא יהיה עיכוב בדרך ובכך יתבטל ממצות טלית ותפילין (משנ"ב ק"ס"ק כ), וכן נהג החזו"א ליקח עימו בנסיעות טלית ותפילין אף שהיה בדעתו לחזור באותו יום (הובא בספר זכור לדוד זיכרונות מהג"מ דוד פרנקל ע' שע).

טעם אחר: לפי שיש בזה ענין סגולי להצלחת הדרך (פסקי תשובה קי ט בשם המהר"ל מפראג).

לסמוך על תפילין של אחר: כתב המשנ"ב על עובדי דרכים שאין לוקחים עמם תפילין וסומכים עצמן שבדרך ישאלו מאחרים **ועונם גדול** לפי שמצוי שעל ידי זה עוברים זמן ק"ש ותפילין כשממתנים להם עד שיזדמן להם, **ועוד** שלוקחים תפילין מכל הבא ליד ואין מקפידים אם הקשר של ראש לפי מידתו או לא (משנ"ב ק"ס"ק כ).

ויש אומרים: שאף הנוסע באווירון לא ישלח את הטלית והתפילין עם המזוודה שמא תאבד.

יש אומרים: שבזמנינו בנסיעות קצרות שחוזר באותו יום אין לוקחים טלית ותפילין לפי שאין הדבר מצוי שישארו על אם הדרך בלי טלית ותפילין, וגם יש חשש שמא ישכח או יאבדו התפילין, או שלא ישמרו כהוגן בדרך מגשם או משמש (פסקי תשובה קי ט).

נתינת צדקה

יש הנוהגים: ליתן צדקה קודם יציאתם לדרך (ספר חסידים תתרנו, סמ"ג עשין יט, של"ה חולין סוף נר מצווה, הגהות מהור"א אזולאי קי א, קצוש"ע סח ו).

והוא סגולה להינצל מתאונות דרכים וכל מיני דברים הרעים הבאים לעולם בדרכים (יסוד יוסף פרק כב).

לע"נ הרב מנחם יצחק בן שמואל חיים זצ"ל

יש אומרים: שיתנו את הצדקה לעילוי נשמת ר' מאיר בעל הנס (כה"ח קי אות כד כז).

שכח דבר מביתו האם יחזור לקחתו

יש שהקפידו שלא יצא אדם מביתו לדרך ואחר כך יחזור לביתו אם שכח איזה דבר, אלא יעמוד בסמוך לביתו ויבקש משם מה שצריך (צואת ר' יהודה החסיד אות לח, ספר חסידים בצוואת המחבר, כה"ח קי כא), **והטעם:** לפי שכשאדם יוצא לדרך השכינה מתחברת עימו ולכן לא ראוי שיכנס לביתו ויניח השכינה בחוץ (דמשק אליעזר אזהרות וצוואות מר' יהודה החסיד מד).

יש אומרים: שכל החשש הוא כשיצא מהבית לגמרי, אבל הוא עדיין ביציאה יכול להיכנס עוד לכל החדרים, לפי שכל החדרים בבנין הם כבית אחד לכך, וכל שלא יצא עדיין מתוך כלל הבנין יכול להיכנס לכל החדרים וגם לחדר שמשם יצא (דרכי תשובה קטז סד, מילי דחסידותא מג).

הליכה למקום קרוב

יש אומרים: שהחשש רק כשהולך למקום רחוק כגון עיר אחרת אבל אם הולך למקום קרוב אין חשש ואם שכח דבר מה יכול לחזור לקחת בעצמו (כה"ח יור"ד קטז אות קסב).

יוצא מבית מלון

יש אומרים: שהחשש דווקא ההולך מביתו אבל ההולך מבית מלון אין חשש, ויש שמחמירים גם בבית מלון (מילי דחסידותא אות מג, ספר אגרא דפרקא אות י עין שם בטעם הדבר).

יוצא לדבר מצווה

יש אומרים: שהיוצא לדבר מצווה יכול לחזור (הגהות מקור חסד על צוואת רבינו יהודה החסיד).

ראייה לדבר: מהגמרא (ברכות נג, ב) דרבב"ח שכח יונה של זהב וחזר עליה (ליקוטי מהרי"ח סדר תפלת הדרך הביא מבעל שואל ומשיב).

ראייה נוספת: מהפסוק (בראשית לב כה) "ויותר יעקב לבדו" כתב רש"י (שם ד"ה ויותר) ששכח פכים קטנים וחזר עליהם, הרי שיעקב אבינו חזר מהדרך ואין לומר שבאמת ניזוק מהמלאך לפי שמה שניזוק הוא מפני שנשאר לבדו בלילה כדאתיה בגמרא (ליקוטי מהרי"ח ח"א תפלת הדרך).

לך "לשלום" או "בשלום"

הנפטר מחבריו לא יאמרו לו לך או סע **"בשלום"** אלא לך או סע **"לשלום"** (ברכות סד, א, ע משנ"ב קי ס"ק יז).

מקור הדין לפי שאין אומרים בשלום אלא למת שהרי יתרו אמר למשה לך לשלום (שמות ד יח) הלך והצליח, דוד אמר לאבשלום לך בשלום (שמואל ב טו ט) הלך וניתלה (ברכות סד, א).

הטעם: לפי כשאומר לך בשלום משמע שהליכה תהיה בשלום

אבל לא ימצא שלום, משאין כן כשאומר "לך לשלום" משמע שגם תמצא במקום שתלך לשם (נמוקי יוסף מוע"ק

יש אומרים: שדבר זה דווקא למי שמקפיד וחושש לדברים אלו אבל מי שאינו מקפיד וחושש אין הדבר מזיק (נמוקי יוסף מוע"ק יח, ב ד"ה הנפטר הובא בדרכי משה הקצר יור"ד סוף תג, והמגיה במחזור ויטרי כתב בשם ספר כתונת פסים ראייה לזה מהגמרא תענית ט, ב ליזלא רבנן בשלמא), **ויש שכתבו** שמזה הטעם השמיטו הפוסקים דין זה.

לומר לחבריו בשבת שדעתו ליסוע שבוע הבא

מותר לומר בשבת או ביו"ט שדעתו להיות במקום פלוני השבוע, או למחר אני הולך למקום פלוני אע"פ שכוונתו לנסוע לשם אמנם יאמר בלשון הליכה שלמחר ילך למקום פלוני (או"ח ש"ח, משנ"ב ס"ק ל - לו), ולא יאמר מחר אני נוסע, **והטעם:** כיון שדיבורו הוא דבר האסור בעצם שהרי אסור לרכוב וליסע בשבת קודש (טורי זהב שו"ו, משנ"ב שם ס"ק ל).

ואין לחבריו לברכו שיסע לשלום אלא בלשון הליכה (שו"ת בנין שלמה ח"ב סימן יח).

זהירות מאיסור הכנה: כשרוצה לצאת לדרך במוצאי שבת אסור לומר בשבת, אני הולך לישון כדי שיהיה לו כח למוצ"ש (מג"א מ"ז רצ א בשם ספר חסידים רסו, משנ"ב שם ד), **והטעם:** משום איסור הכנה, **טעם אחר:** מפני שאינו כבוד שבת (עיין א"ר רצ א, שז א).

צחצוח מנעליים

יש אומרים: שלא ימשח אדם מנעליו ביום שדעתו לצאת לדרך (צואת ר' יהודה החסיד סימן לט, כה"ח קי אות כב), **והטעם:** לפי שאי משיחת מנעליו של אדם תביא אותו לתשובה, להתקין עצמו לדרך טרם הוא יום פרידה וכל ימיו יהיו בתשובה כדאמרינן (שבת קנג, א) שוב יום אחד לפני מותך (מקור חסד על צואת ר' יהודה החסיד).

טעם אחר: על פי סוד (עיין ספר שבעים תמרים אות מד שהביא בשם קדושי עליו שיש בצוואה זו סוד נורא, שמירת הגוף והנפש צד הערה א).

ואם משחם אינו צריך למנוע עצמו מלילך אם אין לו מנעלים אחרים (דרכי תשובה יור"ד קטז בשם ספר מילי דחסידותא אות מד).

מנעלים חדשים

יש אומרים: שגם לא ינעל מנעלים חדשים ביום שדעתו לילך לדרך (ספר טהרת הקודש ח"ב דף מה, ע"א, ספר מילי דחסידותא אות מד מובא בדרכי תשובה קטז סד).

יש אומרים: שהחשש הוא רק ביום שיוצא מביתו אבל שאר הימים שממשיך בדרכו אחר כך קל יותר, **ועוד** החשש רק על הנועל מנעלים ולא על כל בני החבורה שנוסע עימם (דרכי תשובה שו"ע יור"ד קטז, מילי דחסידותא מד).

הולך ברגל או נוסע ברכב

יש אומרים: שהחשש הוא רק הולך בדרך ברגליו אבל נוסע בעגלה [או ברכב] אין חשש (קצות השולחן או"ח סח, בדי השולחן ס"ק ט), ומנהג העולם: להחמיר אף בנוסע ברכב.

לנקות מנעליו

יש אומרים: שהקפידא היא שלא למשוך מנעליו במשחה כלשון ר' יהודה החסיד בצוואה, אבל לנקות מאבק וטיט במברשת ללא משחה מותר (דרכי תשובה שם).

זמן יציאה לדרך

היוצא לדרך ישתדל לצאת ביום שלישי, **והטעם:** כיון שהוא יום שהוכפל בו "כי טוב" (בראשית א' יב) ואם יוצא בבוקר קודם חצות מה טוב (כה"ח קי אות ל).

מקור הדין מהגמרא (פסחים ב, א) לעולם יצא אדם בכי טוב שחרית נץ החמה (משנ"ב קי ס"ק כה) ויכנס בכי טוב דהיינו תחילת השקיעה (משנ"ב שם), **ביאור** בשעה שהחמה זורחת לפי שעל ידי כך ניצול מחיות וליסטים שמצויים פחות באור יום (רש"י שם ד"ה בכי טוב) ומפני המזיקים והבורות שאי אפשר להבחין בהם בלילה (תוס' שם ד"ה יכנס).

יש אומרים: שבימינו שיש כבישים סלולים ומוארים לא הקפידו בכך, אך כשנוסע במקום שאינו מואר ויש שם חשש סכנה חוזר הדין להקפיד לסוע בימים אלו (שערים המצוינים בהלכה סימן מח ד, לקט הקמח החדש קו).

מצוות לוויה

היוצא לדרך ישתדל שילוו אותו (רמב"ם אבל פרק יד ג, ברכ"י קי ד, שע"ת שם ו, קיצור שו"ע סח ו), **והטעם:** כי כל המתלווה אינו ניזוק (סוטה מו, ב).

כתב המרש"א שלווה היא דבר סגולי שהמתלווה ניצל מהיזק (סוטה מה, ב ד"ה לא בא, עיין בספר נתיבות עולם למהר"ל מפראג נתיב גמ"ח פרק ה).

מקור לדין לוויה מדכתיב (בראשית יח טז-יז) "ואברהם הלך עמהם לשלחם" ובזוהר (בראשית דף קד סוף ע"א) פירשם לשלחם למעבד לון לוויה.

שיעור הליווי

תלמיד לרבו עד פרסה והיום מספיק ד' אמות [וכן נהג בעל הקהילות יעקב ללוות ד' אמות (הובא בספר לשכנו תדרשו עמוד קפב)].

בימינו לא נהגו בזה, **והטעם:** משום שמוחלים על הליווי, **ועוד** שהיום הדרכים מסומנות ואין חשש שיטעה ויבוא לידי פיקוח נפש (עיון יעקב שבעין יעקב, עיין ספר אהבת ישראל ח"ג פרק ב דיני לוויה).

ובפרט בנוסע ברכב שהוא דבר מוגן (ערוה"ש חו"מ סימן תכו),

ועוד מקילים כשיש כמה נוסעים שכל אחד נחשב כלווי של השני (עיין כה"ח קי אות טז, עיין כנפי רוח ח"א פ"א יב).

תפילת הדרך

הטעם שתיקנו לומר תפילת הדרך

לפי שדרך היא מקום סכנה והשטן מקטרג בשעת סכנה לכן יש לבקש מהקב"ה שישמרנו מהסכנה, **טעם אחר:** על פי דברי חז"ל שהדרך ממעטת את האדם מן הממון ומן השם (ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד) לכן תקנו ברכה שלא יתמעטו אלו הדברים (בראשית רבה פ' לט).

טעם אחר: תפילת הדרך היא בקשת רשות מהבורא לצאת לדרך, ומניין ידע אם נתנו לו רשות, מבאר הצ"ח על דרך ר' חנינא בן דוסא (ברכות אין עומדין ג, ב) שאמר אם תפילתו שגורה בפיו סימן שהתקבלה תפילתו, ה"נ אם יראה אדם שתפילתו שגורה בפיו יצא ואם לאו אל יצא, והוסיף ונראה שלא כל אדם זוכה למה שזכר ר' חנינא בן דוסא שישגיחו מן השמים תכף אם נתקבלה תפילתו ולשאר האנשים אין שיגרת התפילה ראייה לטובה או להפך (צל"ח ברכות ל, א).

אמירתו פעם ביום ומתוך סידור

תפילת הדרך נאמרת פעם אחת ביום, אפילו נכנס לעיר באמצע הנסיעה או שהלך לנוח (שו"ע קי ה) כשעבר יותר משלשים יום מאז שאמר פעם אחרונה תפילת הדרך, מן הראוי לומר מתוך סידור או להכין הברכה קודם הנסיעה (עיין שו"ע ק, משנ"ב שם לענין תפילת יו"ט).

"ותחזירני לשלום"

כשחוזר באותו יום מוסיף "ותחזירני לשלום" (סידור הרב, ספר אתהלך באמיתך פרק ט אות טו), **והטעם:** לפי שאין מתפללים תפילת הדרך אלא פעם ביום ואם לא יתפלל ותחזירני לשלום נמצא שלא התפלל על הדרך שחוזר בה ממחוז חפצו.

זמן אמירתו

כשהחזיק בדרך (שו"ע קי ז) דהיינו שלא יאמר שעדיין בתוך העיר אלא מחוצה לה דהיינו משיוצא מהבית האחרון שבעיר ועבר מעט יותר משבעים אמה, ושיערו לחזו"א 45 מטר ולגר"ח נאה 35 מטר.

והטעם: לפי שיש חשש שאם יאמר בעיר מאיזה סיבה לא יצא לדרך ותהיה בירכתו לבטלה (א"ר קי יד).

חיוב אמירתו

ואין לאומרה אלא א"כ נוסע פרסה (שו"ע קי ז), **והטעם:** לפי שכך נקרא שיוצא לדרך שיש בה קצת סכנה (לבוש שם) ופחות מכן יאמר בלא ברכה (שו"ע קי ז), ושיערו לחזו"א 4700 מטר, ולגר"ח נאה 3850 מטר.

ומנהג בני ספרד שאין לברך עם שם מלכות אלא בנסיעה של 72 דק' (שו"ת אור לציון פרק ז הלכות תפילה שאלה כז).

ירושלימה בשנת תס"א, ותיעד את רשמיו בקונטרס שאלו שלום ירושלים בסוף הקונטרס הוא כותב ידוע שההולך ארבע אמות בארץ ישראל יש לו חלק לעולם הבא, ומנהג תלמידי חכמים של ארץ ישראל, כשהוא הולך במקום שעדיין לא היה שמה אומר הלכתי ארבע אמות חדשים (וכן מובא בספר לחם לפי הטף למקובל ר' יצחק חי בוקבזה מערכת א אות מה בשם מהר"י פיטוסי בעל ירך יעקב בפרשת מסעי א אות מה).

מנהגו של הגר"ח זוננפלד שהיה מהלך בכל יום עוד ד' אמות שלא הלך בהם לעולם פעם לצד מזרח עד שהרחיק והלך לצד מערב (עיין בספר טוב ירושלים עמוד שצד).

מנהגו של הגה"צ ר' זונדל מסלנט (רבו של ר' ישראל מסלנט) מסופר שבכל יום השתדל להוסיף ד' אמות חדשות והיה מהלך ברחובות ירושלים מצוין לעצמו עד כאן כבר הלכתי כדי שידע להוסיף למחר עוד ד' אמות (מובא בספר מקומות קדושים בארץ הקודש במבוא).

מנהגו של החזו"א מסופר על החזו"א שנהג לקח אותו לברית מילה כשהגיעו לקרבת המקום, הגיעו לאתר שעדיין לא נסלל בו כביש והנהג סירב לנסוע על החולות, כאשר נוסע נוסף הפציר בנהג, אמר החזון איש מיד עזב אותו אל תבקש אנחנו נלך ארבע אמות חדשות בארץ ישראל (מעשה איש ח"ב עמוד ריט).

ויש אומרים: שטעם של הגר"ח זוננפלד והחזון איש היה משום חובת הארץ ולא מצד מצוות הליכה בארץ ישראל (ספר קום התהלך בארץ).

טיול של חיבה

יש אומרים: שיש מצווה ללכת לטייל בארץ ישראל למקום שיש בו פרדסים ונמצאים שם פירות חשובים טובים ומתוקים ומשובחים במאד, אם כוונתם לשם שמיים בשביל מצוות חיבוב ארץ ישראל (בן איש חי שו"ת תורה לשמה סימן תיח).

מדבריו למדנו שאם ההולכים לטייל יחשבו בשביל חיבת הארץ, הרי זו מצווה גמורה.

הנוסע ברכב

יש אומרים: שאף הנוסע ברכב מקיים את המצווה הליכת ד' אמות בארץ ישראל דקי"ל (קיושין לג, ב) רוכב כמהלך דמי (הגר"ח ק"צ"ל הובא בספר מעלות רבקה שו"ת בענינים שונים ד' אמות בארץ ישראל).

יש אומרים: שצריך דווקא שישהה בארץ ישראל כדי הילוך ד' אמות ובפחות משיעור כזה לא נקרא וישבת בה ואינו זוכה להבטחת שהוא בן עולם הבא (תורת זרעים להגר"א פומרנציק בהקדמה).

כל המהלך בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עולם הבא (כתובות קיא, א) וכן פסק הרמב"ם (בהלכות מלכים ה יא), משמע שהמצווה ללכת בארץ ישראל אף במקומות שכבר הלך בהם. הגמרא בשבת אומרת (יט, א) "תניא ת"ר אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם לשבת במה דברים אמורים לדבר הרשות אבל לדבר מצווה שפיר דמי".

כתב המחבר (או"ח רמח ד) "והעולה לארץ ישראל אם נזדמן לו שיירא אפילו בערב שבת כיון דדבר מצווה היא יכול לפרוש" מבואר שהעולה לא"י הוי מצווה.

המג"א (שם אות טו) כתב בדעה ראשונה ודווקא עולה על דעת להתישב, ומביא יש אומרים אפילו על מנת להחזיר כיון שאפילו מהלך ד' אמות מצוה היא, וכן כתב המשנ"ב (או"ח רמח ס"ק כח) וי"א דהולך בה ד' אמות נמי הוי מצווה (וכן מביא כנסת הגדולה מהגהות ב"י או"ח רמח המהלך ד' אמות בא"י מצווה קא עביד).

וכתב המחצית השקל (שם) שהמקור לומר שיש מצווה לילך ד' אמות בא"י הוא מהגמרא בכתובות (קיא, ב) "כל המהלך ד' אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עולם הבא".

מקור דין של המחבר הוא מהריב"ש (סימן קא) שכתב ואחרי שלדבר מצווה מותר אפילו בערב שבת אין ספק שבעליה לארץ ישראל מצוה היא, וכן אמרו כל המהלך ד' אמות בארץ ישראל מובטח לו שהוא בן עולם הבא.

הליכה בארץ - משום מצות ישוב ארץ ישראל

הרמב"ן (מצות עשה מצווה ד) כתב בענין מצות ישוב ארץ ישראל שהתורה פירטה כל גבוליה ומצריה של ארץ ישראל כדי שלא יניחו ממנה מקום, ומשמע שבמקום שאין שם ישוב, השומרים תורה ומצווה יקיימו את מצות ישוב ארץ ישראל על ידי הליכה (קום התהלך בארץ פרק ג א, תורת זרעים להגר"א פומרנציק בהקדמה).

ביאר המהרי"ט (יור"ד ח"ב סימן כח) שאף על פי שאין מצווה ממנין תרי"ג מצוות ללכת לארץ ישראל מכל מקום זכות היא להראות חביבות ארץ ישראל על ידי שמהלכים בתוכה וראויים מעלת הארץ ומקומות הקדושה שבה.

ד' אמות חדשות

יש הנוהגים: לצטט ולומר כל המהלך ד' אמות חדשות הרי הוא בן עולם הבא שמשמע שכל הענין ללכת הוא רק ד' אמות חדשות (ובשם הגר"ח ק שאין מאמר חז"ל כזה הובא באספות מאמרי הלכה בענייני בין הזמנים, ספר מנוחת אמת פרק ז הערה ו).

נוסח זה נמצא בכמה כתבים עתיקים המקור הקדום ביותר הוא בספרו של אחד משיירתו של רבי יהודה החסיד שעלתה